

**БЪЛГАРСКАТА ПРОБЛЕМАТИКА В РАМКИТЕ НА АКАДЕМИЧНОТО
ИЗУЧАВАНЕ НА ИСТОРИЯТА НА БАЛКАНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРИ:
ТЕОРЕТИЧЕСКИ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ**

Камен РИКЕВ

Университет „Мария Кюри-Склодовска“, Люблин

E-mail: rikev@umcs.pl

**THE PROBLEMS OF BULGARIAN STUDIES WITHIN THE FRAMEWORK OF A
UNIVERSITY COURSE ON THE HISTORY OF BALKAN LITERATURES: THEORETICAL
AND METHODOLOGICAL ASPECTS**

Kamen RIKEV

Maria Curie-Skłodowska University, Lublin

E-mail: rikev@umcs.pl

ABSTRACT: The paper discusses the thematic scope of a university course on the history of Balkan literatures and is based on the author's personal experience at Marie Curie-Skłodowska University in Lublin during the years 2012–2018. The creation of such a course poses a number of theoretical and methodological problems that relate to the adequate existence of this academic field and of Balkan Studies in general: the chronological boundaries and periodization of Balkan literatures, the selection of main and secondary authors and phenomena during the course, the historical and the synchronous method in researching separate literary traditions. Special attention is drawn to potentially Bulgaria-related topics and their functionality in the context of a synoptic approach to Balkan literatures. The author's general conclusion is that a national literary canon cannot be mechanically regarded as an integral part of the general history of the Peninsula's traditions. In terms of the common processes and the comparative perspective of a literary history comprising of several different linguo-cultural traditions, the author suggests that a national canon should not only be reduced in order to be integrated into a foreseeable academic course, but the most important thing is to emphasize the phenomena that retain their unique features among other traditions. Although the national literary canons in the Balkans are heavily dependent on the periods of the National Revival in the 19th c. and modern writing in the 20th c., they include many significant aspects that are not strictly connected to the stereotyped ideas of patriotism, collective struggles or Europeization and thus deserve more attention.

KEYWORDS: Balkan literatures, literary history, Bulgarian literature, national canon, Balkan studies, university course.

Университетската филология отдавна е приела курсове като история на западноевропейската литература или история на славянските литератури за класически позиции в редица образователни оферти. Не будят особени съмнения и основанията за обособено съществуване на тези сравнителни дисциплини в рамките на славистиката, романистиката, германистиката и изобщо на хуманитаристиката. В този контекст синхронното изучаване на балканските литератури продължава да остава в дебела сянка както в академичните аудитории, така и по количеството на научните публикации. Фактът е безспорно озадачаващ, но той има редица обяснения, сред които като най-важни бих изтъкнал политизирания интерес към региона, късното оформяне на балканистиката като университетска специалност, инерцията на традиционните изследователски търсения, чиято школовка е засягала само частично Полуострова, крайно пъстрото разноезичие и етнокултурно разнообразие в региона – при това не само в географски, но и в темпорален аспект. Парадоксът обаче остава: с превръщането на Балканите в гореща тема от 90-те години на XX век разполагаме с различни опити за синоптична политическа история на Полуострова (съвременна и от древността), но при безспорното съзнание за уникалността на балканските литератури и култури и тясната обвързаност помежду им с техните научно издържани прегледи са все още на начален етап.

Не бива да се пренебрегва и фактът, че обзорните публикации върху Балканите са предимно продукт на англо-американски автори и съвсем естествено отразяват цели, нагласи и школовка, които с основание можем да окачествим като небалкански. Това води до други

ключови проблеми пред академичния ракурс към темата, сред които не бива да се премълчават покровителствените или negliжиращи оценки спрямо Полуострова. Трудно може да убегне генералната нагласа в такива изследвания, че Балканите са зона на нецивилизованост, закъсняла модерност и в крайна сметка функционират като маркер за непрестанна непълноценност спрямо развойните тенденции в Западна Европа или у западните славяни.

На свой ред българската (а в по-общ план и славянската) хуманитарна номенклатура сякаш предварително е обрехала на неуспех стремежите към осмислянето на балканската литературна история, тъй като изследователското поле отдавна е разпределено между представители на различни дисциплини и школи с десетилетни традиции. Методите и целите на кирилометодиевистиката, старобългаристиката (славянската медиевистика), османистиката, класическата и новогръцката филология, византистиката, на редица специалисти върху наследството на бивша Югославия, на албанисти и румънисти съвсем естествено подсказват, че историографията на балканската словесност е предопределена да инкорпорира достиженията на тези утвърдени академични сфери, като никога не се отъждестви напълно с никоя от тях. Не помага и фактът, че историографският подход към Балканите в значителна степен е бил и продължава да бъде силно зависим от национални идеологии и господстващия дух на времето, което води до сериозни разминавания дори в елементарния анализ и терминологията. Като красноречив пример може да бъде посочен въпросът за назоваването на езика на Кирил и Методий: дали той е старобългарски, славянски, старославянски, староцърковнославянски, старомакедонски?

Поредна трудност пред академичния консенсус върху обща история на балканската словесност се оказва обстоятелството, че най-късно от XIX век отделните национални култури са в процес на непрекъсната конкуренция и конфронтация, която има за свое следствие системното оттласкване от съседните традиции. Нещо повече – чуждото често се възприема като враждебно, така че собствената зона на национални достижения бива налагана тъкмо в конфронтация, омаловажаване и нерядко директно отричане на конкурентните аргументи¹. Този процес засяга и оценката за предмодерното словесно и общокултурно наследство, което е или еднозначно заклеймявано (срв. всички негативни конотации на понятието *византиец*), или избирателно припознавано като свое (срв. колебанията в новогръцката култура за отъждествяване с наследството на антична Елада или Византия, само с едната или с никоя от тях).

Немалко трудности предлага и самото оттласкване от балканския контекст (или пълна негация на принадлежност към Балканите) в отделни случаи, напр. в обществения, културния и научния дискурс в Румъния, Словения, Хърватия.

Въпреки загатнатите тук обстоятелства, стремежът към синоптична история на балканските литератури е напълно резонен най-малкото предвид очевидните общи черти в миналото и настоящето на отделните балкански традиции, които пронизват техния политически развой, многоаспектния културен градеж, и в крайна сметка се отливат в манталитета. Балканите не са нито само географско, нито политическо понятие, нито остаряло сборно наименование на вече неактуални реалии. И ако дилемите за териториалните и темпоралните граници на изследователското поле остават неизменният вход към теоретическата обосновка на литературната история на Полуострова, тук искам да изложа един възможен модел за история на балканските литератури като работещ *практически експеримент*.

Курсът по история на балканските литератури в Люблинския университет „Мария Кюри-Склодовска“

Курсът по история на балканските литератури в Люблинския университет „Мария Кюри-Склодовска“ стартира през 2012 г. като интегрална част от двугодишна специализация

¹ Срв. Аретов, 2006, с. 35–36: „На Балканите националните идентичности възникват като идеология на отделни потиснати малцинства в рамките на голямата държавна структура на Османската империя. Идеологиите на тези потиснати малцинства се влияят една от друга и същевременно яростно се конкурират при очертаването на територията на своето и налагането на неговото предимство.“ – и нататък.

по *Балканистика* за студенти от различни магистърски програми. Той бе реализиран в рамките на четири семестъра за всеки от три последователни випуска. Впоследствие като продължение на успешната специализация Люблинският университет отвори тригодишна бакалавърска специалност *Балканистика*, в която същият курс бе сред водещите дисциплини. От 2014 г. до днес историята на балканските литератури се изучава в първи и втори курс на специалността, разделени на четири семестъра (във всеки от тях са предвидени по 15 часа лекции и 15 семинарни занятия: общо 120 учебни часа в рамките на цялото обучение).²

Съществена черта на курса – съгласно неговия замисъл и реализация – е да разглежда балканските явления в историческа перспектива *без доминиращ национален фокус*. На практика това означава последователен отказ от изследователска оптика и научен апарат, обслужващи единствено частни литературни истории. Обратно – сходно с историческите и културоведческите дисциплини, курсът по литература залага върху обзор на най-характерните процеси, протекли и протичащи в словесните традиции на Балканите.

Намеренията за наднационален подход навярно придават на набелязаната задача по-голяма уместност и дори благородство, но тъкмо тук се крият първите големи теоретически и методологически трудности пред реализацията на курса. Ако не се заемат *никоя* периодизация и интерпретаторски ракурс, обслужващи тясно разбрани традиции, тогава *какви ориентири* следва да бъдат признати за достатъчно надеждни? Налагането на собствена перспектива въз основа на ревизирани налични традиции автоматично носи риск от самопрепоръчващ се балканоцентризъм, който е академично неизпробван и лишен от широк консенсус, а по този начин сам се излага на обвинения в окрупняване или negliжиране на едни явления за сметка на други. Въпросът е крайно деликатен във връзка с политически мотивираните проекти за създаване на обща история, които застрашават всеки академично коректен курс с нови идеологически капани. Отчитайки тези рискове, преподаването на балкански литератури в Люблинския университет не изтърва от очи своята целева група – студенти в Централна Европа, чиято подготовка и мислене са повлияни от образователните системи в Полша, Украйна, Беларус, Русия и които възприемат англо-американската оптика като несвоя в степен, в която приемат и Балканите като непознато, но притегателно поле за професионално развитие.

Отличителна черта на курса е и ограничаването на критерия за литературата като *par excellence* художествена словесност. Възприятията за литературност, фикционалност и естетическа стойност също са плод на небалкански модели, наложени в средните и висши училища и като такива според мене не са в състояние да открият същественото в развоя на книжовните традиции от Полуострова. Напротив – целта на курса е изтъкването на уникалното в книжовното наследство на Балканите, като, от една страна, се следва вътрешната логика в развойните процеси, а от друга – се разкриват приносни моменти в далече не само европейски контекст. В този смисъл създаването на нови книжовни езици и азбуки, формирането на национални литератури, жанровите особености, повлияността на книжовните продукции от богословието и философията, от държавническите или възрожденските идеологии, както и модерното съизмерване със западноевропейските модели на развитие са водещи акценти, без които спецификата на балканската словесност трудно може да бъде усвоена.

Допълнително предизвикателство пред така проектирания курс бе неговият ограничен хорариум. 120 учебни часа, разпределени поравно между лекции и семинарни занятия, както и между четири последователни семестъра, са крайно недостатъчни за преподаване на задълбочени знания и формиране на литературоведска компетентност. Люблинската балканистика обаче залага на съвсем други, пазарно ориентирани цели, а фокусът във всички дисциплини от образователната оферта е постигането на адекватна обща ориентация в културната специфика на Полуострова. Надграждането над базисната школовка се предоставя на свободния избор на специализирани семинари, както и на бъдещата тясна специализация на абсолвента. В такива условия ролята на преподавателя се свежда до изтъкване и разясняване на изучаваните явления без ангажимент за съизмеримост с подготовката на класически българи, румънски или византинисти например.

² Повече за специалността *Балканистика* в Люблинския университет, вж. Rikev, 2015, p. 127–132.

Границите на балканските литератури в прагматичен аспект

Без да навлиза в задължителните дискусии за териториалния обхват на Балканите, курсът обхваща книжовната продукция на земите на днешна България, Гърция, Албания, Европейска Турция, Румъния (с историческото Молдовско княжество) и бивша Югославия (включително Словения и Адриатическото крайбрежие). Водещият аргумент е безспорната повлияност на тези земи от Византия и Османската империя, както и от преки съседи, недвусмислено разпознавани като балкански народи. При съвременните култури на словенци, румънци, хървати се прави задължителната уговорка за силното отгласване от балканския контекст през последните десетилетия.

Така приетият ареал на балканските литератури поставя българската и сръбската традиция в привилегировано положение, доколкото те разполагат с дълговечен развой и са изцяло положени в рамките на Полуострова. Към това следва да се подчертае, че културната идентичност на днешните българи и сърби в най-голяма степен се отъждествяват с Балканите като специфичен исторически регион.

Не по-малка трудност представлява отговорът на въпроса *кога започва литературната история на Балканите*, който заслужава отделно задълбочено изследване. Курсът категорично се отгласва от авторитетните тези, че Полуостровът добива своята културна идентичност едва благодарение на Османската империя (Todorova, 2008, p. 347–348) и че *класическите Балкани* са окончателно *дебалканизирани* (Вахтел, 2010, p. 15, 128). Без да е разглеждан отвън или отвътре като обособен регион, Полуостровът заживява в специфичен цивилизационен ритъм векове преди сблъсъците с исляма, а изключването от неговия актив на византийското или античното наследство само по себе си обслужва тъкмо нагласите за периферността и малокултурността на Балканите, вместо да отчита непреходната роля на Атина и впоследствие на Константинопол като цивилизационни центрове.

Не само от прагматични, но и от логически съображения древногръцката и елинистическата култура остават извън рамките на курса. Античното наследство е безусловно центрирано върху Средиземноморието, а от друга страна, то е фундаментът на западноевропейската цивилизация и като такава се преподава в различни дисциплини в средните и висшите училища. Същевременно като изходен пункт за история на балканската словесност се търсят явления и културни герои с осезаемо влияние върху всички балкански територии. За изпълняващо тези критерии приемам творчеството на Тримата светители Василий Велики, Йоан Златоуст и Григорий Богослов. Разнообразно в жанрово и тематично отношение, то бързо прониква в различни центрове на Полуострова, а впоследствие се популяризира чрез множество славянски преводи. Чрез него може да се обясни и функцията, с която от IV век Римската империя с новата си столица се нагърбва за приобщаване на варварите към своята идеология, религия и култура, но чрез него изпъква особено ясно цивилизационното (в това число и книжовно) преобразование, каквото е институционализираната християнизация в Европа. Нещо повече – защитавам тезата, че културата на Балканите до XX век не може да бъде същностно разбрана без адекватни, макар и елементарни познания върху Византия.

В тясна връзка с изходната точка стои въпросът за *функционалното периодизиране* на изследваните процеси. Отново по прагматични (равномерното изложение на материала) и съдържателни причини (извеждане на ярки цезури) като четири водещи епохи, отговарящи на четири академични семестъра, са открити Средновековието (византийската и ранната славянска писменост), периодът на османска доминация (включително с развитието на оригинални ренесансови и хуманистични тенденции в Дубровник, Далмация и Молдовлахия), периодът на националните възраждания (с просвещенски и романтически тенденции) и модерната литература, условно означена като „литература на XX и XXI век“³.

Неизбежната избирателност в разказа за балканските литератури

³ Подробна информация (цели, конспекти и библиография) за четирите дяла на курса, вж. <https://usosweb.umcs.pl/kontroler.php?_action=katalog2%2Findex&lang=en (search: Balkan literatures)>.

От изложените цели и структуриране на курса става разбираемо, че материалът не обхваща и не цели да посвети еднакъв брой часове на всички отделни литературни традиции, нито интерпретира византийското и османското наследство като изключителна зона за гръцката или турската словесност, нито пък абсолютизира модерните национални тежнения за сметка на предмодерните епохи. Валидно е и обратното – търсенето на общи явления и процеси не предполага игнорирането на уникални проявления на конкретна традиция.

Неизбежната избирателност при открояването в течение на курса явления е свързана както с интереса на самите студенти (което предполага известни корекции в тематичните акценти), така и със стремежа да се открие непрекъснатата вътрешна динамика в балканската словесност през всички векове на нейното развитие. Така например южнославянските гербовници от края на XVI до XVIII век днес може да не се изтъкват като ключов фактор в стриктно литературната история на балканските народи, но те разкриват проблематика колкото типична за своята епоха, толкова и сочеща общите извори на разграничили се впоследствие традиции. Със своите жанрово-структурни особености тези книги осигуряват ефективен подстъп към темата за националните възраждания.

Въпросът за избирателността обхваща и практическите трудности с открояване на *главни и второстепенни* теми в хода на преподаването. Невъзможно е в рамките на съкратен обзорен курс да се обърне внимание на всички водещи фигури в конкретна литература. Тук се отварят немалко изкушения и провокации за преподавателя, пред когото стои задачата да характеризира например навлизането на модернизма в балканските литератури. Възможно ли е, от една страна, да се открие творчеството на Константинос Кавафис, като тогава Пенчо Славейков отстъпи на заден план? Стремежът да се характеризират действителните *новаторски* тенденции води до неизбежно нарушаване на целостта в частните национални истории, до корекции именно в техния каноничен разказ. Не по-малко трудности създава и вътрешната избирателност (тази в рамките на една традиция), обсъждайки например прозата и публицистиката на Любен Каравелов, доколко целесъобразно е натоварване на материала с текстове на Петко Р. Славейков и Христо Ботев?

Неизбежен белег на синоптичния курс по история на балканските литератури се оказва тежнението към открояване на *общобалкански* явления и фигури – такива, които са трайно вписани най-малко в две културни традиции. От скромния си опит мога да потвърдя, че и като студентски интерес, и като най-сполучливи отправни точки към Балканите се оказват светите братя Кирил и Методий, балканската балада, Иво Андрич, фикционални персонажи като Крали Марко и Карагьоз (Карагьозис). Тяхна съпоставка с фигури като княз Лазар, Васил Левски или Ригас Фереос, с явления като илиризма или постмодерната продукция в отделните държави води до няколко важни извода, които заслужават по-сериозно внимание.

Едно от следствията на преподаване на балкански литератури на студенти небалканци (централноевропейци) е ниският интерес към теми, свързани с националноосвободителните борби, независимо от конкретно изучаваната традиция. Този факт вероятно е продиктуван не толкова от липсата на оригиналност в знаковите произведения от този кръг, а от нескритите тежнения за онагледяване на национална изключителност чрез тях. Парадоксално, но това, което според частните канонични разкази представлява връхна точка в националния литературен развой, се оказва *трудноразграничимо* при синхронния преглед на балканската словесност.

От друга страна, се потвърждава тенденцията за чувствително по-слаб интерес към въпросите и деятелите за така нареченото *европеизиране (модернизиране)* на балканските литературни и културни традиции. Оксидентализацията, видима при естетическите направления в хода на XX век, автоматично налага съпоставителни перспективи с полската и други славянски литератури, а дори без тях понижава атрактивността на преподавания материал. Фактът е следствие от общата нагласа на студентите балканисти, че Полуостровът е привлекателен именно със своята екзотична отдалеченост от културата на Централна Европа. Многократно бе потвърдено опасението, че преекспонирането на въпроса за синхронизиране на балканските литературни тенденции със западноевропейските води до лишаване от това, което е направило региона действително уникален.

Българската проблематика в изучаването на балканските литератури – акценти и компромиси

Избраните принципи за общ курс върху словесните традиции на Балканите водят до категоричното становище, че сам по себе си българският литературен канон *не може да бъде механично приложен* като интегрална част от цялото, съставено от други, сходни канони. Невъзможността проличава още при ситуирането на кирилометодиевското дело в южнославянски и във византийски контекст. Появата на сръбските книжовни школи, както и утвърждаването на глаголическото писмо в земите на днешна Хърватия твърдо разколебават ролята на Първото българско царство като съхранител и главен двигател на славянската традиция. В това отношение на корекции следва да се подложи преекспонирането на връзката между писменост и държавност, което впрочем не отслабва, а прави още по-видим националния мит *и ний сме дали нещо на светът* чрез славянското слово.

Полагането в общобалкански контекст откроява като особено деликатна зона и Българското възраждане. Историческият и сравнителният метод не позволяват да се припише особена оригиналност в литературния развой, когато делото на Паисий Хилендарски, Софроний Врачански, братя Миладинови, Г. С. Раковски, Каравелов и Ботев се успореди с идеите и художествените достижения например на Ригас Фереос и Д. Соломос, Доситей Обрадович, Вук Караджич и неговите съмишленици, Петър П. Негош, Ф. Прешерн, М. Еминеску. Така, от една страна, фигурите на народа мъченик и бореца за свобода, мотивът за патриотичната саможертва изпъкват като крайно недостатъчни за физиономизиране на типично българските тежнениа от епохата. От друга, обаче се откриват шансове за изтъкване на Балкана и Дунава, на специфичния демократизъм и егалитаризъм в националната култура (по модела *всякоя възраст, класа, пол, занятие...*) като уникални маркери на модерната българска идентичност, извиращи от – нека бъде подчертано – Паисиевата митологема за народ от *прости орачи, копачи, овчари и занаятчии*.

Подобен род трудности се срещат и при осмислянето на модернистичните тенденции с Пенчо Славейков, Яворов, кръга „Мисъл“ и последвалите ги направления и школи, както и почти цялото развитие на литературния живот през ХХ и в началото на ХХІ век. Така например и по самобитност, и по световния си отглас Кавафис и нобелистите Сеферис и Елитис предопределят открояването на своеобразието в поетическите търсения на Полуострова. Безспорният „разказвач на ХХ век“, с чието творчество не може да не се съобрази синоптичната история, е Иво Андрич, а това автоматично проблематизира ситуирането на Елин Пелин и Йовков, на Елиаде, Казандзакис, М. Кърлежа, И. Кадаре в обозримия разказ за модерната проза. Същото се отнася и до постмодернизма и най-новата литература, където явления като Милорад Павич, Дубравка Угрешич, Георги Господинов влизат в парадигма, чийто връх е зает от нобелиста Орхан Памук.

Предопределеността на ситуации като описаните излиза извън контрола на литературния историк, който не може да не отчете входните познания и интересите на целевата група (в огромната си част 20–25-годишни младежи от Полша), както и международния престиж на обговаряните имена и явления. В такъв план, струва ми се, българската проблематика може да зазвучи най-своеобразно чрез родната версия на социалистическия реализъм (с акцент върху *случая „Тютюн“*) и нейното отрицание в текстовете на Георги Марков (с допълнителна примамка за полските балканисти – „Жените на Варшава“). От друга страна, съм убеден, че дебатите за началата на македонската национална литература трудно могат да минат без отчитане на огромния дял немакедонски текстове и контексти, в които средишно място заемат Яворовите *хайдушки копнения* и образът на Гоце Делчев, Вапцаровото творчество, Талевата тетралогия. В търсенето пък на *общобалкански символи* от модерните времена още преди Андричевия Мост и виталния Зорба, преди всички постюгославски отъждествявания на балканското с войната и травмите от нея като непреходен персонаж, изпъква именно Бай Ганьо Балкански, носещ със себе си не само розово масло, но и нестихващо актуални балкански митологеми като *влака за Европа* и *опакието* на цивилизацията с тоталното пренебрежение към родната общност, нейната култура и държавност.

Погледът към българската проблематика, която може да намери адекватен израз в синоптичен курс по история на балканските литератури, потвърждава баналната истина за разминаване между собствените представи и чуждите оценки за стойност и принос в един

надреден контекст⁴. Фактът, че българският канон изглежда по един начин за вътрешна консумация и с друг, понякога съвършено различен обхват пред широката аудитория, *не е тревожен знак* и не бива да поражда опасения за поредно механично преосмисляне на националната класика. Обратно – българската литература е достатъчно богата и многопластова, за да остане самобитно българска дори когато се интерпретира в контекста на съседните традиции.

Общо изкушение пред книжовното наследство на региона е индуктивната генерализация, че дадена литература, възприемана за типично балканска, изразява в миниатюра основните развойни процеси на Полуострова и следователно е най-представителна за исторически обзор на практически необозримата тема. Българската и сръбската традиции например имат всички основания да претендират за средишно място в балканската история, в това число и словесна, което обаче съвсем не е достатъчно за тяхното налагане като базисна точка за сравнения с други традиции. Като мисловен конструкт Балканите са далече по-обхватни от населяващите ги племена и народи и са по-древни от средновековните държави, залегнали в основите на съвременните национални и наднационални образувания по тези земи. В този смисъл апологетът на „буквите“ от средновековния трактат, Крали Марко, Ботевият юнак или Бай Ганьо са колкото балкански, толкова и български явления, имащи право на съществуване в различни изследователски парадигми и на оценки, белязващи ги като *типични, закономерни* и в еднаква степен *уникални* фигури.

Между стереотипите и тяхното отрицание. Изводи

Пътят към създаване на приемлив, академично издържан обзор на балканските литератури тепърва ще преминава през съмнения, дебати и противоречиви проекти. В неговия градеж несъмнено ще се чуят гласове за *ощетеност* на една традиция спрямо друга, за *орязване* на нечий национален канон или за *методологическо предателство* спрямо неопровержимо доказани (според някои) постановки. Това е път, който със сигурност минава през трайни стереотипи от различен порядък⁵. Да вземем например общия *Балканите – буре с барут* или частния (и национален, и литературен) стереотип *Балканът – високото баладично пространство на подвига*. Един от начините за открояване на същината в словесните традиции на Полуострова е отхвърлянето на стереотипите като ненаучни, опростителски мисловни конструкции, които създават *непълен* образ на изследвания обект. Другият възможен изход е включването на най-утвърдените клишета в плана на обучението, разясняването на тяхната история и причини за възникване в съответната културна среда на възприемателя и едва оттам – открояване на основания за съществуването на стереотипа *едновременно* с противоположни основания за неговата непълнота и потенциална несъстоятелност в рамките на осъществявания обзор.

Акцентирам върху проблема за стереотипите съвсем не от общи теоретически съображения. Неоспорим факт е, че погледът към Балканите днес, включително и към техните литературни традиции, е силно повлиян от стереотипността в политическия, научния, образователния, артистичния и бизнес дискурс. Убеден съм, че всеки опит за непредубедено изследване на региона е длъжен да се съобразява със стереотипи, отдавна предхождащи конкретното знание и непрекъснато конкуриращи се с него. В противен случай той би наложил изцяло нов, паралелен образ на Полуострова, в който липсата на допирни точки с гората от клиширани нагласи ще поражда постоянни съмнения за достоверност. Тук не помагат и съвременните публикации за Балканите на чужди езици, които в основата си разчитат именно на войната, конфликтите и травмите, на неразгадаемата смесица от християнски и мюсюлмански, от правоверни и еретически идеи и ценности. На фона на предлаганата например в Полша проза и есеистика на книжния пазар (да не говорим за медийни образи), академичните издания обяснимо не са в състояние да предложат надеждна алтернатива за неспециализираната аудитория, изкушена от докосване до реалностите на Балканите.

⁴ За *нарцисизъм от дребните различия* в историята и литературата предупреждава Драган Жунич (Žunić, 2008, p. 16).

⁵ Добра отправна точка към стереотипите *в* и *за* съвременните балкански литератури дава Костова-Панайотова, 2003.

Със заплата от стереотипност е свързана самата концепция за литературна история на Полуострова. Специфичните представи за естетика, художественост, жанрови структури и развитие на балканската книжовност в различните епохи, преплитането на гръко-, славянско-, турско-, романоезични традиции изискват следването на критерии, които няма как да повтарят механично модели от историята на западноевропейската или славянските литератури. Може би тъкмо в открояването на тази *разнопосочност*, която никога не достига пълна вътрешна или външна синхронизация, е шансът на балканските литератури да се сдобият с приемлива версия за своето протичане.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Аретов, Н. (2006)** Национална митология и национална литература. София: Кралица Маб. (*Arctov, N. Natsionalna mitologia i natsionalna literatura. Sofia: Kralitsa Mab.*)
- Вахтел, А. Б. (2010)** Балканите в световната история. София: Рива. (*Wachtel, A. B. Balkanite v svetovната istoria. Sofia: Riva. (Original edition: Oxford University Press, 2008).*)
- Костова-Панайотова, М. (2003)** За стереотипите, идентичността и Балканите. *LiterNet*, 9. Публикувано на 10.09.2003. (25.09.2018) <https://liternet.bg/publish5/m_kostova/balkanite.htm>. (*Kostova-Panayotova, M. On Stereotypes, Identity and the Balkans. // LiterNet, 9. Published 10.09.2003. (25.09.2018) <https://liternet.bg/publish5/m_kostova/balkanite.htm>. Version of: The Balkans: The Unwrapping of Metaphors. // Balgarski ezik i literatura, 4. (25.09.2018) <https://liternet.bg/publish5/m_kostova/balkanite2.htm>.*)
- Rikev, K. (2015)** Новата специалност *Балканистика* в Люблинския университет – образователни, научни и културни предизвикателства. – В: А. Kovacheva & P. Borowiak, eds. *Bulgaria – tradycyjna i nowoczesna*. Poznań: Maiuscula, p. 125–134. (*Rikev, K. A New Balkan Studies BA Program at Marie Curie-Skłodowska University in Lublin – Educational, Scholarly and Cultural Challenges. – V: A. Kovacheva & P. Borowiak, eds. Bulgaria – tradycyjna i nowoczesna. Poznań: Maiuscula, p. 125–134.*)
- Todorova, M. (2008)** *Balkany wyobrazone*. Wołowiec: Wyd. Czarne. (*Todorova, M. Imagining the Balkans. Wołowiec: Wyd. Czarne. (Original edition: Oxford University Press, 1997).*)
- Žunić, D. (2008)** The Balkans – Language, Literature, History. – In: K. Mutafova et al., (Eds.) *The Balkans – Languages, History, Culture*. Veliko Tarnovo: University Press “St. Cyril and St. Methodius”, 2008, p. 15–19.